PROUST IN LIMBA ROMÂNA – « À LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU » / PROUST DANS LA LANGUE ROUMAINE – « À LA RECHERCHE DU TEMPS PERDU »

Muguraş CONSTANTINESCU[1]

Rezumat: În prezenta comunicare, pornim de la ideea necesităţii unei istorii a traducerilor în limba română, care are ca principal obiectiv recunoaşterea traducerii ca parte integrantă a patrimoniului limbii şi culturii române. Aceasta presupune ca implicită şi recunoaşterea dimensiunii sale dialogice, deschiderea către alte limbi şi alte culturi.

În contribuţia noastră, care se vrea o posibilă secvenţă a unei astfel de istorii, ne-am oprit asupra unei opere esenţiale din istoria romanului, în general, şi din istoria literaturii franceze, în special, şi anume suma romanescă *A la recherche du temps perdu* de Marcel Proust.

Vom analiza, în primul rând, decalajul de timp între apariţia textului original şi apariţia primelor traduceri fragmentare şi în volum, comparând această situaţie, cu aceea a traducerii altor opere importante din patrimoniul literar francez, în care scriitori precum Balzac, Flaubert sau Stendhal, au aşteptat secolul al XX-lea pentru traduceri de volume integrale.

Vom încerca să identificăm toţi traducătorii acestei opere şi contextul în care ei au publicat, fie traduceri fragmentare, fie integrale, în periodice sau în volum. În acest sens ne vom interesa şi de editurile care au avut/au ca politică editorială publicarea unor opere străine de referinţă.

Vom reconstitui, atât cât va fi posibil în limitele unei comunicări, profilul şi poziţia fiecărui traducător, motivaţiile acestuia, aşa cum apar ele (dacă este cazul) în aparatul paratextual. Acesta din urmă, elaborat de traducător, editor sau de critici şi/sau istorici literari, va face parte din analiza noastră. Recursul la o lectură critică a traducerilor ne va permite să analizăm modul în care a fost făcută o traducere şi vom încerca să identificăm care dintre versiunile în limba română pentru *À la recherche du temps perdu* se adresează publicului contemporan şi contribuie ca traducere la patrimoniul limbii şi culturii române.

Cuvinte-cheie: istoria traducerilor, patrimoniu, traducători, edituri, paratext, lectură critică

Résumé : Nous partons, dans la présente communication de l'idée de la nécessité d'une histoire des traductions en langue roumaine, ayant comme principal objectif la reconnaissance de la traduction comme partie intégrante du patrimoine de la langue et de la culture roumaine. Cela suppose, de manière implicite, également la

[1] Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, mugurasc@gmail.com

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

reconnaissance de sa dimension dialogique, l'ouverture à d'autres langues et à d'autres cultures.
Dans notre contribution, qui se veut une possible séquence d'une telle histoire, nous nous sommes arrêtée à une œuvre essentielle de l'histoire du roman, en général, et de l'histoire de la littérature française, en particulier, notamment la somme romanesque *À la recherche du temps perdu* de Marcel Proust.
Nous analyserons, tout d'abord, le décalage temporel entre la parution de l'original et la parution des premières traductions fragmentaires et en volume ; en comparant cette situation avec celle de la traduction d'autres œuvres importantes du patrimoine littéraire français, pour voir comment des écrivains comme Balzac, Flaubert ou Stendhal, ont attendu le XXe siècle pour la traduction intégrale en volume.
Nous identifierons ensuite tous les traducteurs de cette œuvre et le contexte dans lequel ils ont publié soit des traductions fragmentaires, soit des traductions intégrales, dans des périodiques ou en volume. À ce sujet, nous nous intéresserons aussi aux maisons d'éditions qui ont eu/ont comme politique éditoriale la publication d'œuvres étrangères de référence.
Nous reconstituerons, dans les limites d'une communication, le profil et la position de chaque traducteur, ses motivations, telles qu'elles sont présente (là où c'est le cas) dans l'appareil paratextuel. Ce dernier, élaboré par le traducteur, l'éditeur, par des critiques et/ou historiens littéraires, fera l'objet de notre analyse. Le recours à une lecture critique nous permettra d'analyser la manière dont une traduction a été faite et nous permettra aussi d'identifier laquelle des versions en roumain pour *À la recherche du temps perdu* s'adresse au public contemporain et contribue comme traduction au patrimoine de la langue et de la culture roumaines.

Mots-clés : histoire des traductions, patrimoine, traducteurs, maison d'éditions, paratexte, lecture critique.

1. Istorie a traducerilor şi patrimoniu - o relaţie în permanentă construcţie

Prin lucrarea noastră propunem ceea ce ar putea fi o secvenţă dintr-o necesară istorie a traducerilor în limba română. Pornim de la ideea necesităţii unei astfel de istorii, care are ca principal obiectiv recunoaşterea traducerii ca parte integrantă a patrimoniului limbii şi culturii române. Această istorie constituie o întreprindere deosebit de **complexă**, de **mare amploare**, care ar arata că literatura şi cultura română au avut de multă vreme şi, în condiţii uneori dificile, **deschidere către Celălalt**, dorinţă de **dialog** şi de **schimburi** pe planul limbii, literaturii şi al ştiinţei prin traducere. Este vorba de o istorie a traducerilor şi, totodată, a **contextelor** (social, politic, istoric, cultural, diplomatic etc.) în care ele au fost elaborate, a traducătorilor şi ideilor lor despre actul traductiv; este, de asemenea, o istorie a literaturii române şi a genurilor şi sub-genurilor prin care ea a evoluat de la o epocă la alta, a evoluţiei şi formării limbii literare, a limbii ştiinţifice, a culturii şi civilizaţiei din spaţiul

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

românesc, a mentalităţilor în continuă evoluţiei, a circulaţiei ideilor, a dezvoltării vieţii intelectuale.

Există în acest moment în cercetarea românească mai multe tipuri de instrumente sau de studii parţiale, care pot fi de un folos real în elaborarea unei istorii a traducerilor în limba română. Mă gândesc la *Dicţionarul cronologic al romanului tradus în România de la origini până la 1989* care însă, pe de parte, foloseşte ca surse doar din Biblioteca Universitară „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca şi din Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, pe de altă parte, se opreşte la anul 1989, lăsând la o parte ultimul deceniu al secolul al XX-lea, cu importante transformări în lumea editorială. Un instrument incontestabil îl constituie *Bibliografia relaţiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice,* editat de Acdemia română, dar care nici ea nu ţine pasul cu apariţiile ultimelor decenii.

Mă gândesc, de asemenea, la *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea)* şi la *Repertoriul traducerilor româneşti din limbile franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea)* elaborate de cercetatorii de la Istrarom; Univ de Vest din Timisoara, sub coordonarea prof. Badea, care privesc doar sec XVII-XIX şi se limitează la unele limbi romanice.

Importante studii monografice, precum cele despre Poe în limba română sau Hugo în România, Proust in Romania şi altele, scrutează cronologia traducerilor, profilul traducătorilor şi, într-o oarecare măsura, receptarea operei unor mari autori, fie în traducere, fie în original şi alcătuiesc desigur repere importante. Alte repere sunt date de studii de doctorat comparative şi traductologice pe tema istoriei şi, mai recent, a criticii traducerilor în limba română elaborate de tineri cercetători pe corpusuri din autori de referinţă ca Flaubert, Balzac, Maupassant, Mérimée, Zola, Camus, Proust, Istrati, Maalouf, Ben Jelloun pentru literatura franceză sau cea francofonă. Putem enumera şi cercetări doctorale din perspectivă traductologică, centrate pe genuri precum povestea cultă şi cea populară, pe teatru, pe capodopere precum *Madame Bovary*, elaborate la Suceava, Cluj, Iaşi, Craiova, Bucureşti, Chişinău, Timişoara şi în alte universităţi, care toate au o importantă dimensiune diacronică.

Putem afirma, aşadar, că există în cercetarea românească o preocupare incontestabilă pentru istoria traducerilor, lipseşte însă pentru moment o viziune unitară, de ansamblu şi care să se sprijine pe ideea că traducerea interesează nu doar în sine ci şi ca parte integrantă a patrimoniului literar şi cultural, relaţie aflată într-un continuu proces de construcţie.

2. Despre Proust în limba română, ca posibilă secvenţă într-o istorie a traducerilor

Ne-am oprit asupra unei opere esenţiale din istoria romanului, în general, şi din istoria literaturii franceze, în special, şi anume suma romanescă *À la*

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

recherche du temps perdu de Marcel Proust. Ne-am propus să ne o oprim asupra unor aspecte pe care le considerăm relevante pentru modul cum s-a construit la noi, cu dificultăţi şi blocaje, istoria traducerilor.

Vom analiza, în primul rând, **decalajul de timp** între apariţia textului **original** şi apariţia primelor **traduceri fragmentare** şi **în volum**, comparând această situaţie, cu aceea a traducerii altor opere importante din patrimoniul literar francez, în care scriitori precum Balzac, Flaubert sau Stendhal, au aşteptat secolul al XX-lea pentru traduceri de volume integrale.

Vom încerca să identificăm toţi traducătorii acestei opere şi contextul în care ei au publicat, fie traduceri fragmentare, fie integrale, **în periodice** sau **în volum**. În acest sens ne vom interesa şi de **editurile** care au avut/au ca **politică editorială** publicarea unor opere străine de referinţă, uneori a unor succese de public, care au şi ele relevanţa lor în privinţa unui orizont de aşteptare.

Vom reconstitui, atât cât va fi posibil în limitele unei comunicări, **profilul** şi **poziţia** fiecărui **traducător**, **motivaţiile** acestuia, aşa cum apar ele (dacă este cazul) în **aparatul paratextual,** considerat în sensul destul de încăpător dat de Genette acestei noţiuni. Acesta din urmă, elaborat de traducător, editor sau de critici şi/sau istorici literari, va face parte din analiza noastră, ghidând-o într-o oarecare măsură. Recursul la o **lectură critică** a traducerilor, strâns legată de istoria lor, ne va permite să analizăm, în linii mari, **modul în care a fost făcută o traducere**, ce **dificultăţi** au întâmpinat traducătorii, **soluţiile** de care dispun, mergând de la **literalitate** până la **creativitate**.

Vom vedea prin ce anume traducerea lui Proust deschide limba şi literatura română spre noi forme de expresie, spre un tip de fraza niciodată exersat în scrisul românesc, spre un gen inovator, romanul poetic şi, cu o expresie fericită a Irinei Mavrodin, spre o „formă-sens".

3. Scurtă cronologie a traducerilor din Proust în limba română
Traduceri fragmentare în periodice:

La umbra fecioarelor în floare, traducere de F[elix] A[derca], in *Năzuinţa* , II, Craiova, 1924, nr.8, febr., pp. 44-45.

Cugetări, in *Adevărul literar şi artistic*, VI, 1925, nr. 240, 12 iulie, p. 3.

Amorul lui Swann, traducere de F. Aderca, in *Adevărul literar şi artistic*, VII, 1926, nr. 306, 17 oct., p. 4.

Sonata lui Vinteuil, traducere de F. Aderca, in *Adevărul literar şi artistic*, VII, 1927, nr. 305, 28 august, pp. 5-6.

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

Curtea cu liliac şi atelierul rozelor (Salonul dnei Madelaine Lemaire), traducere de Mihail Sebastian, in *Universul literar,* XLIV, 1928, nr. 14, 1 aprilie, pp. 234-236.

Contesa de Guerne, traducere de Mihail Sebastian, in *Universul literar*, XLIV, 1928, nr. 14, 1 apr., p. 236.

Tablou marin, *pânză în port*, traducere de Mihail Sebastian, in *Universul literar*, XLIV, 1928, nr. 417, 2 dec., p. 5.

Tablou marin, traducere de I.D.G. [Ioan Dobrogeanu Gherea], in *Adevărul literar şi artistic*, IX, 1928, nr. 417, 2 dec., p. 6.

Albertine disparue. În căutarea timpului pierdut, traducere de I[on] D[unăreanu] [Ioan N. Duployen], in *Viaţa literară*, IV, 1929, nr. 122, 21 dec., p. 3.

Vis (fragment din Plăceri şi zile), traducere de I.C., in *Foaia tinerimii*, XIII, 1929, nr. 4, apr., pp. 15-16.

Combray, traducere de Radu Cioculescu, *Revista Română*, I (1941), 7-8, nov-dec., p. 435-450.

In anul 1974 Irina Eliade publică *Marcel Proust*, Editura Enciclopedică Română 1974, colecţia „Multum in parvo" care cuprinde un studiu al operei şi o antologie de txte.

Toate aceste traduceri fragmentare, completate de lectura originalului, pregătesc alături de articolele şi studiile publicate, cam în aceeaşi perioadă, terenul pentru traducerea integrală a operei *A la recherche du temps perdu,* traducere inaugurată în 1945 şi care va avea un drum sinuoas, în care schimbarea regimului politic constituie un obstacol major.

Traduceri în volume:

Proust, Marcel, *Swann*, trad. Radu Cioculescu, Cuvânt înainte Tudor Vianu, pref. Ov. S. Crohmalniceanu, Editura Fundaţiilor Regale / Editura pentru literatură, Bucureşti, [1945]1968.

Proust, Marcel, *În partea dinspre Swann,* I, II, trad. Vladimir Streinu, « Indreptar de lectura » Vladimir Streinu, Editura pentru literatura niversală, col. Meridiane, Bucuresti, 1968.

Proust, Marcel, *Swann*, trad. Radu Cioculescu, Cuvânt înainte Tudor Vianu, pref. Ov. S. Crohmalniceanu, Editura pentru literatura, Bucureşti, [1945]1968. *La umbra fetelor în floare* (vol. 3 et 4, trad. Radu Cioculescu, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968), *Guermantes* (vol. 5 et 6, trad. Radu Cioculescu, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969), *Sodoma şi Gomora* (vol. 7 et 8, trad.

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

Radu Cioculescu, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1970). *Captiva* (vol. 9 et 10, trad. Eugenia Cioculescu şi Radu Cioculescu, Editura Minerva Bucureşti, 1971), *Fugara* (vol. 11, trad. de Eugenia Cioculescu, Editura Minerva Bucureşti, 1974), *Timpul regăsit* (vol. 12 et 13, trad. de Eugenia Cioculescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1977).

Proust, Marcel, *În căutarea timpului pierdut,* vol. 1-7 *(Swann, La umbra fetelor în floare, Guermantes, Sodoma şi Gomora, Prizoniera, Plecarea Albertinei, Timpul regasit),*trad., pref. note Irina Mavrodin Editura Univers, Bucuresti, 1987-2000.

Proust, Marcel, *Opere. În căutarea timpului pierdut (I. Swann, La umbra fetelor în floare, II. Guermantes, Sodoma si Gomora, III. Prizoniera, Plecarea Albertinei, Timpul regasit),* studiu introductiv, tabel cronologic, traducere, note şi comentarii de Irina Mavrodin, prefaţă de Thierry de Montbrial şi postfaţă de Eugen Simion, Academia Română, coordonator Eugen Simion, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, colecţia « Opere fundamentale », Bucureşti, 2011.

Proust, Marcel, *Opere. În căutarea timpului pierdut - Swann, La umbra fetelor în floare, Guermantes, Sodoma si Gomora, Prizoniera, Plecarea Albertinei, Timpul regasit,* Traducere din limba franceză, prefaţă, note, comentarii şi tabel cronologic de Irina Mavrodin 2011- 2017, Grupul editorial ART, Colecţie „ART clasic".

4. Textul-sursă – un original în mişcare
Ediţii ale operei lui Proust

Opera vastă a lui Proust, terminată pe patul de moarte, fără ca autorul să fi apucat să revadă ultimele volume, constituie un original în mişcare şi care a cunoscut mai multe ediţii, pe care traducătorii le-au urmat în funcţie de momentul elaborării traducerii lor. Astfel, versiunea Cioculescu a fost lucrată, într-o prima etapă, dupa ediţiile pubicate în timpul vieţii autorului pentru primele patru volume, în timp ce pentru ultimele trei s-a folosit ediţia apărută în Bibliothèque de la Pléiade, NRF, Nouvelle Revue Française, publicată in trei mari volume I-III, între anii 1954-1959, ediţie îngrijită de către Pierre Clarac şi André Ferré. Aceştia din urmă au stabilit textul nerăvăzut de autor pentru ultimele volume, în colaborare cu fratele lui, Robert Proust şi cu scriitorul şi editorului Jean Paulhan.

Tot această ediţie a fost folosită pentru confruntarea între original şi traducere a ediţiei integrale, apărute între1968-1977, iniţiate de Radu Cioculescu, confruntare réalizată de către Madeleine Samitca. Traducătorul Cioculescu moare în 1961 în inchisorile comuniste şi textul rămâne neterminat, în manuscris, iar publicarea lui este posibilă graţie muncii de revizuire şi continuare a Eugeniei Cioculescu, soţia traducătorului care îl consultă şi pe nepotul lor Barbu Cioculescu, om de litere şi traducător.

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

Irina **Mavrodin** a lucrat primele volume după versiunile revăzute de către Proust, iar pentru ultimele trei - *La Prisonnière, Albertine disparue, Le temps retrouvé* - a urmat ediția **Tadié**, care a fost publicată în 1987, când *Swann*, in traducerea Mavrodin, apărea déjà la Bucureşti. Comparând versiunea Clarac şi versiunea **Tadié**, Irina Mavrodin, care a scris în mai multe rânduri depre experiența de a traduce Proust, constată că în prima, Robert Proust şi Jean Paulhan au arătat o oarecare tendință de simplificare şi clarificre a textului (*Le Temps retrouvé,* Mavrodin, 2000, 429, nota 1). În schimb, Tadié şi echipa sa de cercetători au lucrat pentru *La Prisonnière* şi *Albertine disparue* pornind de la dactilogramele existente, în timp ce pentru *Le Temps retrouvé*, pentru care nu exista dactilograma, s-a lucrat direct după manuscrisul lui Proust şi respectându-se planul inițial al scriitorului, publicat de el însuşi în 1919.

5. Traducătorii lui Proust

Radu Cioculescu (n. martie 1901, la Turnu Severin – m. la 9 ianuarie 1961 în închisoarea Dej)

Ziarist, scriitor, critic muzical, traducător.

Studii de chimie la Cluj şi de muzicologie la Viena. A fost membru al Patidului Național Țărănist, director adjunct la Operei Române din Bucureşti şi al Filarmonicii Române, secretar de redacție al *Revistei Fundațiilor Regale* din 1934 până în 1940, administrator delegat al Societății Române de Radiodifuziune.

Arestat în august 1949, ca membru al unei „organizații subversive", a fost deținut în închisorile din Jilava, Aiud, Ocnele Mari, Piteşti, Văcăreşti şi Dej unde a murit la 60 de ani.

A mai tradus şi din Pierre Choderlos De Laclos, Andre Maurois, Jakob Wassermann, Charles Dickens.

A fost fratele mai mare al criticului literar Şerban Cioculescu, unchiul scriitorului şi traducătorului Barbu Cioculescu. A fost căsătorit cu Eugenia Babad, „eminentă cântăreață de operă, specializată în lieduri" (Cioculescu B., 2001), traducătoare la rândul ei, care a continuat în colaborare cu Barbu Cioculescu traducerea din Proust.

Vladimir Streinu, pseudonim al lui Nicolae Iordache (n. mai 1902, Teiu – m. nov. Bucureşti,1970)

Istoric literar, critic literar, estetician, traducător, editor.

1920-1924 - Studii *Facultatea de litere şi filosofie din Bucureşti*, specialitatea Filologie modernă.

1947 - Doctorat Universitatea din Iaşi, *Versul liber românesc.*

1944 - *Istoria literaturii romane moderne, I* în colab. cu S. Cioculescu si T. Vianu.

1948, 1968 - *Pagini de critică literară*

1973 - *Studii de literatură universală*

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

A tradus din Corneille, Shakespeare, Proust, Emerson, Gustave le Bon, Ch. Richet**.**

Arestat în septembrie 1959 cu acuzaţia de „uneltire contra rânduirii statului", a fiind condamnat la 7 ani de închisoare. Încarcerat la Jilava unde se îmbolnăveşte, este graţiat şi eliberat în 1962.

Membru al Societăţii Europene a Criticilor Literari, director al Editurii Univers şi membru al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, membru post-mortem al Academiei Române.

Irina Mavrodin (n. iunie 1929, Oradea – m. mai 2012, Bucureşti)

Studii la Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Limbi Străine, secţia limba franceză în 1954.

Doctor, în domeniul literaturii franceze, cu teza *Nathalie Sarraute et le Nouveau Roman* (1971).

Irina Mavrodin a fost profesor la Facultatea de Limbi Străine a Universităţii din Bucureşti, catedra de literatură franceză şi asistenta lui Valentin Lipatti, iar ulterior profesor asociat la Universitatea din Craiova.

S-a impus ca o voce importantă a unei critici şi poetici moderne prin studii şi eseuri ca:

Spaţiul continuu, Univers, 1972;

Romanul poetic, Univers, 1977;

Modernii, precursori ai clasicilor, Dacia, 1981;

Poietica şi poetica, Univers, 1982; ed. 2, Scrisul Românesc, 1998;

Stendhal Scriitura şi cunoastere, Albatros, 1985;

Mâna care scrie: Spre o poietică a hazardului, Editura EST, 2001, Premiul Uniunii Scriitorilor, Premiul Academiei Române;

Uimire şi poiesis, Scrisul Românesc, 1999;

Cvadratura cercului, Eminescu, 2001.

In 2006 a reunite principalele ei reflectii despre traducere în volumul *Despre traducere - literal şi în toate sensurile*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

Director al colecţiei „Lettres roumaines", editura Actes Sud, Franţa (1991-2002) pentru care a tradus două romane de Mircea Eliade.

Începând cu anul 1967 Irina Mavrodin a publicat peste 70 de volume de traduceri, ce se caracterizează printr-o mare diversitate, atât din perspectiva genurilor literare abordate, cât şi din perspectiva spaţiilor culturale din care provin autorii. Romanele traduse provin din epoci diferite (Mme de Sévigné, André Gide) şi alternează scriitura clasică cu cea modernă (Gustave Flaubert, Jean Cocteau, Patrick Rambaud, Nina Berberova, Albert Camus, Henri Perruchot), demonstrând supleţea şi flexibilitatea Irinei Mavrodin în abordarea unor formule romaneşti foarte variate. Diversitatea spaţiilor culturale arată şi ea complexitatea practicii traductive: Franţa, România, dar şi Elveţia (Albert Cohen), Belgia (Amélie Nothomb) sau Africa (Calixthe Beyala). Pe lângă

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

romanele traduse, amintim volumele de istorie a artei de Élie Faure, scrierile fenomenologice ale lui Gaston Bachelard[2], scrierile filosofice cioraniene sau proza scurtă a lui Régis Jauffret. Practica, ce a presupus un volum imens de muncă, dar şi o deschidere culturală extraordinară, a îmbogăţit cu fiecare nouă traducere teoria, deschizând noi orizonturi şi generând de fiecare dată noi concepte.

A condus timp de peste cincisprezece ani ateliere de traduceri, organizate în universităţile din ţară şi care reuneau tineri traducători şi traducători în formare. A fost directorul fondator al revistei *Atelier de traduction,* care apare şi în prezent la editura Universităţii din Suceava.

6. Paratextul ediţiilor Proust - despre autor, despre traducere

Vianu

In 1945 apare primul volum din suma romanescă a lui Proust, *Swann*, în traducerea lui Radu Cioculescu, muzicolog şi om de liere, de mare cultură, cu un „Cuvânt înainte" de Tudor Vianu. Criticul, esteticianul şi traducătorul, semnatar al prefeţei, salută cu entuzism apariţiaa traducerii operei porustiene. Deşi decalajul între publicarea originalului şi a traducerii româneşti este relativ mare, criticul consideră că traducerea lui Cioculescu este un eveniment al limbii şi literaturii române, ceea ce arată desigur o mentalitate modernă asupra traducerii şi a relaţiei acesteia cu literatura autohtonă:

> Publicarea operei lui Marcel Proust în traducerea ei românească este un mare eveniment un eveniment al limbii şi literaturii noastre. Desigur, se va spune, cunoştinţa limbii franceze este destul de răspîndită printre noi, încît publicul românesc va prefera oricînd să se apropie de versiunea originală a vestitei opere, decît s-o citească în tălmacirea ei, oricît de abilă. Observaţia este menită mai de grabă să explice *întîrzierea acestei lucrări*, pe care *alte popoare au făcut-o de mult*, decît să infirme valoarea şi necesitatea ei. Căci în afară de faptul că nu numai necunoscătorii limbii franceze, dar şi acei care, printre noi, şi-au însuşit-o cu oarecare temeinicie, vor găsi interesant să urmărească

[2] Gaston Bachelard, *Apa şi visele: eseu despre imaginaţia materiei,* traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, Bucureşti, 1995; Gaston Bachelard*, Aerul şi visele: eseu despre imaginaţia mişcării*, traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, Bucureşti, 1997; Gaston Bachelard, *Pământul şi reveriile voinţei: studii asupra imaginarului şi fantasticului,* traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, Bucureşti, 1998; Gaston Bachelard, *Pământul şi reveriile odihnei: eseu asupra imaginilor intimităţii,* traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, Bucureşti 1999.

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

echivalenţele româneşti ale lui Proust **[…]** (Vianu, [1945], 1968: V).

Criticul evaluează şi apreciază ca îndrăzneaţă încercarea lui Cioculescu de a extinde şi adânci prin această traducere posibilităţile de expresie ale limbii române şi de a exersa o o frază deosebit de complexă, niciodată practicată în limba română.

In 1968, când se reeditează Swann în traducerea lui Cioculescu, la textul introductiv al lui Vianu se adaugă cel al criticului **Ovidiu Crohmălniceanu**, centrat pe opera proustiană şi menit să demonstreze complexitatea acesteia.

Tot în **1968,** criticul şi cărturarul **Vladimir Streinu** eliberat din inchisorile comuniste, publică traducerea lui pentru *Swann* sub titlul *In partea dinspre Swann*, însoţită de un „Indreptar de lectură" pentru romanul proustian, în care criticul şi traducătorul găseste o identitate deplină între narator şi autor, suprapunere considerată ulterior de studiile de poetică şi de naratologie ca inadecvată.

Irina Mavrodin

Lucrul timp de aproape cincisprezece ani pe textul proustian a permis traducătoare şi poeticieniei traducerii o ampla reflecţie despre traducerea unui scriitor de talia şi de dificultatea lui Proust. Această reflecţie îi însoteşte în permanenţă munca, fiindcă primele comentarii se referă la *Du côté de chez Swann* tradus prin *Swann* în timp ce ultimele se referă la revizuirea traducerii în totalitatea sa în vederea unei noi ediţii.

In prefaţa sa la *Swann* (1987) traducătoare şi poeticiana traducerii, adeptă a unei poietici a scriiturii, teoretizează „facerea" (le faire) traductivă care este încă în curs de realizare pentru restul roamnului *În căutărea tmpului pierdut,* asteptând reacţia publicului care nu va întârzia să apară (Babeţi, 1990, Zamfir, 1990). Ea socoteşte că că este o şansă de a avea reacţia publicului la traducerea primelor volume in timp ce lucrul la următoare este încă în desfăşurare şi poate beneficia de unele observaţii şi sugestii.

După publicarea celui de al treilea volum *Du côté des Guermantes* al romanului proustian, al cărui tilu este redat simplu prin *Guermantes,* traducătoare face un fel de bilanţ de etapă, de bilanţ provizoriu, în care vorbeşte despre o „tehnică" de traducere descoperită în cursul temerarei sale întreprinderi de a da nouă versiune – o retraducere în termeni de traductologie – operei lui Proust. Ea identifică şi o cunoaştere particulară „imediată şi intens senzorială" dată de intimitatea cu o capodoperă care solicită mai puţin o cunoaştere logic discursivizată.

La toate acestea se adaugă avantajul de se bucura de un orizont de aşteptare favorabil, de a cunoaşte reacţia promptă a unui public avizat, pe durata acestei experienţe dificile de traducere (Mavrodin, 1990 : 259-260).

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

Aceasta presupune, după marturisirile traducătoarei, un lucru atent pe sute de pagini cu aceeaşi ingeniozitate, finețe şi acribie ca în cazul traducerii unui sonet, fiindcă structurile proustiene se supun unei „prozodii" la fel de „tiranice" ca şi a unei poezii (Mavrodin, 1990 : 259-260).

Într-unul din articolele sale despre traducerea lui Proust, Irina Mavrodin găsește un punct forte, „nodal" în actul facerii şi în spaţiul facerii (Mavrodin, 2006a: 35-37), sugerat de comparația între a face o rochie, un fel de mâncare sau o operă literară, fără nicio diferenţă de registru nobil sau umil, comparaţie care dezvăluie intuiția sa privind materialitatea scriiturii. Ea revine la această problemă în mod foarte sugestiv în articolele numite foarte sugestiv „Obsesia numită Proust" I, II, III (2006c, 2006d, 2006e), în care pune şi problema interesului românilor faţă de opera proustiană care o cunosc în original şi o urmăresc şi o citesc aproape simultan cu publicarea ei în franceză.

În 2006, când traducătoare face, la solicitarea editurii o „revizuire" a traducerii, în vedrea unei noi publicări, ea mărturiseşte că această revizuire este pentru ea ca o „nouă urcare amuntelui Proust", revenind la o metaforă mai largă şi dragă ei a traducerii ca „nesfârşită urcare a muntelui" (1999 Rom lit).

Irina Mavrodin percepe această lucrare de revizuire nu ca o simplă corectură, ci ca o „nouă traducere", o „retraducere", de ameliorare prin retuşuri şi modificări pe care doar traducătorul le poate face. Ea hăituieşte în această nouă urcare a muntelui „greşeala insidioasă, mizerabilă care poate să desfigureze un text, ca atunci când sari peste un „nu", transformând astfel o negaţie în afirmaţie sau când citeşti un cuvânt cheie ca „mondenitate" drept „modernitate". Tot în revizuirea-retraducere se pot descoperi pierderi ale unei conjuncţii sau a unei prepoziţii, a unei simple virgule, pierderi care pot însă produce într-o frază perfect structurată „adevărate catastrofe seismice" (2006a: 35). Traducătoarea îşi supraveghează muncă de traducere cu acest tip de reflecţie lucidă şi exigentă, dar cunoaşte de asemenea şi momente dificile, în care descurajarea şi entuziasmul se ating şi se întânesc. Nu e de mirare, aşadar, că traducătoarea şi poeticiana, care este şi poetă, dedică unul din poemele sale lui Proust, în care se roagă să rămână sănătoasa şi în putere pentru a fi zilnic prezentă la întâlnirea ei cu Marcel Proust (2006c: 21).

7. Traducerea ca deschidere spre noi posibilităţi ale limbii şi literaturii române, spre noi concepte de teorie literară

S-a vorbit adesea de labirintul frazei lui Proust, care forţează sintaxa limbii franceze şi sfidează claritatea ei carteziană, fapt ce pune mari probleme traducătorilor, de unde şi tentaţia acestora de reorganizare şi raţionalizare a ei. Trebuie remarcat însă că, în general, traducătorii români au înţeles de la început că au de a face cu un ritm foarte specific, care evocă o orchestraţie simfonică. Sensibili **la ritmul amplu al scriiturii proustiene**, traducătorii români

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

încearcă, prin tehnicile pe care le aleg, să redea **„notaţiile infinitezimale”,** integrate în **„vaste şi complexe structuri”**, în **„ample polifonii”**, după cum spune criticul Tudor Vianu, în prefaţa deja menţionată la volumul întâi tradus de Radu Cioculescu (Vianu, [1945] 1968: XV-XVI).

De altfel, deja primul traducător al lui Proust în limba română, **Felix Aderca** vorbeşte în 1924 de importanţa **„orchestraţiei”** în *Căutarea*, de „**natura multiplă, simfonic orchestrată**” a scriiturii proustiene, atunci când publică câteva pagini extrase din *La umbra fecioarelor în floare* şi din apoi din *Amorul lui Swann.*

După cum am subliniat, Vianu salută, în 1945, lucrarea îndrăzneaţă a lui Radu Cioculescu, care încearcă prin traducere „de **a extinde posibilităţile graiului nostru**, pentru a-l face capabil să exprime reprezentările unei fantezii evocatoare şi nuanţele unei gândiri atât de subtile” (Vianu, [1945], 1968: V). El pune astfel în evidenţă una dintre misiunile deosebit de importante ale traducătorului şi ale traducerii, aceea de a extinde şi amplifica posibilităţile de expresie ale limbii traducătoare. Criticul observă cu justeţe dificultatea deosebită pe care o are de învins traducătorului de a manevra o **„periodologie atît de complexă”,** în **absenţa oricărui model românesc** de urmat şi apreciază rezistenţa pe care Radu Cioculescu, muzicolog, între altele, a opus-o la tentaţia de a segmenta şi de a simplifica textul proustian nesacrificând nimic din „**polifoniile complexe**” şi din „**bogata şi fastuoasa orchestraţie**” (Vianu, *ibidem*).

Ideea unui ritm proustian, greu de transportat în altă limbă, este prezentă în mărturisirile traducătoarei şi eseistei **Irina Mavrodin** care în prefaţa ei la primul volum evocă necesitatea de „**a intra în ritmul proustian**”: „[…] trebuie încercată performanţa **de a păstra lungimea, ritmul, complicatele ocolişuri** şi, în măsura în care limba română o îngăduie, până şi topica […] o ordine ce îşi are importanţa ei […] **cuvinte-reper** şi **leit-motive** ce, de asemenea, trebuie lăsate pe cât cu putinţă pe locurile lor, de unde **îşi răspund şi îşi corespund, în cadrul frazei**, dar şi dincolo de ea (Mavrodin,1987: 9).

După cum am remarcat deja, traducătoarea şi poeticiana traducerii Irina Mavrodin este aproape întotdeana dublată de către un hermeneut al operei pe care o traduce. Astfel, pentru ea, fraza proustiana, piatră de încercare pentru orice traducător, reprezintă prin excelenţă o ”formă-sens”, care corespunde unui ritm specific proustian, comparabil cu respiraţia unui astmatic. Această formă-sens trebuie păstrată în traducere, ea fiind un element caracteristic pentru „romanul poetic”, gen inovator, pe care Proust îl inaugurează şi îl reprezintă, în care graniţa între roman, poezie şi eseu dispare: „Caracterizat prin poeticitatea sa (prin funcţia sa poetică), noul roman francez iniţiat de către Proust ne obligă să constatăm că delimitarea rigidă între poezie şi roman [...] nu mai este operantă (Irina Mavrodin, *Romanul poetic*, 1977: 7)

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

Iată aşadar că **lărgirea posibilităţilor de expresie ale unei limbi** prin traducerea capodoperei *A la recherche du temps perdu* poate fi însoţită şi de **propunerea unor noi concepte de teorie literară, ca „forma-sens"** şi de nuanţarea şi aprofundarea altora, ca **„romanul poetic"** în spaţiul literar al culturii primitoare a traducerii.

Istoria traducerilor în limba română are misiunea de a identifica şi recunoaşte şi astfel de lucrări, ecouri, reverberaţii, aparent mai îndepărtate, dar care au ca ferment şi sursă traducerea, sau cu formula mai pregnantă a Irinei Mavrodin, „facerea traducătoare" (le faire traducteur).

Bibliografie:

Referinţe critice:

Aderca, Felix (1924): « Marcel Proust », Nazuinţa, Craiova, II, nr. 8 februarie 1924, p. 1-9.

Aderca, Felix (1924): « Marcel Proust, Portrete straine », Mişcarea literară, I, nr. 4, 6 decembrie 1924, p. 1.

Brezuleanu, Ana-Maria (1997): *Bibliografia relaţiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1919-1944)*, vol. 4, 6, Bucarest, Éditions de l'Académie, 335 p. et 319 p.

Chevrel, Yves (2012): *Histoire des traductions, histoire culturelle* (Conférence d'Yves Chevrel à l'IRPALL (Toulouse II – Le Mirail), le 22 novembre 2013, http://editions-verdier.fr/ livre/histoire-des-traductions-enlangue- francaise/ Chevrel, Yves, D'hulst, Lieven, Christine Lombez, *Histoire des traductions en langue française*, Verdier, Paris.

Cioculescu, Barbu (2001): „Un caracter care a sfidat destinul"**,** *România literară,* nr.2:
http://www.romlit.ro/index.pl/un_caracter_care_a_sfidat_destinul

Crohmălniceanu, Ovide (1968): « Préfaţa », in Marcel Proust, *Swann (În cautarea timpului pierdut),* traducere de Radu Cioculescu, prefaţa I de Tudor Vianu, prefaţa II de Ov. S. Crohmalniceanu, Bucuresti, Editura pentru Literatură.

Masson, Jean-Yves (2012): „Entretien", *Atelier de traduction*, nr. 18, Editura Universităţii din Suceava, pp.15-30.

Mavrodin, Irina (1991): « Proust traduit et retraduit ». *Septièmes Assises de la traduction littéraire (Arles 1990)*, Actes Sud, pp. 21-52.

Mavrodin, Irina, Prefata (1987): in Proust, Marcel, 1987, *În căutarea timpului pierdut,* vol. 1 *Swann,* trad., pref. note Irina Mavrodin Editura Univers, Bucuresti, pp. 7-26.

Mavrodin, Irina (1977): *Romanul poetic,* Editura Univers, Bucureşti, 225 p.

Mavrodin, Irina (2006): *Despre traducere - literal şi în toate sensurile*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

Lungu-Badea, Georgiana, (dir.) (2006): *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii* (I), Timişoara, Editura de Vest.

Lungu-Badea, Georgiana, (coord.) (2006): *Repertoriul traducerilor româneşti din limbile franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii* (II) Timişoara, Editura Universităţii de Vest.

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)

Sanconie, Maïca (2007): « Préface, postface ou deux états du commentaire par des traducteurs », *Palimpsestes*, 20, « De la traduction comme commentaire au commentaire de traduction », pp.161-176.

Sardin, Pascale (2007): « De la note du traducteur comme commentaire : entre texte, paratexte et prétexte », *Palimpsestes*, 20, « De la traduction comme commentaire au commentaire de traduction », pp. 121-136.

Streinu, Vladimir (1968): « Îndreptar de lectura », in Marcel Proust, *În cautarea timpului pierdut*, traducere şi prefaţă de Vladimir Streinu, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, p. 5-27.

Vianu, Tudor ([1945]1968): Proust, « Cuvânt înainte » in Marcel, *Swann,* trad. Radu Cioculescu, pref. Ov. S. Crohmalniceanu, Editura pentru literatura, Bucureşti, [1945]1968.

*** (2005): *Dicţionarul cronologic al romanului tradus în România de la origini până la 1989*, publicat de Academia Română, Institutul de Lingvistică şi Istorie literară « Sextil Puşcariu » din Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Bucureşti, LXV + 866 p.

BDD-A30060 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:58:11 UTC)